

Никола Ранисављевић

Међуопштински историјски архив Ваљево
Ваљево

СОКОЛСКО ДРУШТВО ВАЉЕВО - ВАЉЕВО (1906-1941), 1933-1941.

Историјска белешка

Увод

Покрет Соколство настао је вођен идејом свесловенства и поникао је у Чехословачкој 1862. године, у доба када је ова држава била под Аустро-угарском. Кроз соколство се чехословачки народ спремао за ослобођење и самосталан живот, развијајући телесну снагу и дух словенски.¹

Оснивач Соколског друштва био је Мирослав Тирш. Придржавајући се гесла "У здравом телу и здрав дух", веровао је да на тај начин може да створи здраву и способну омладину. На прашком Универзитету Мирослав Тирш се бавио изучавањем класичних народа, где је увидео да су Грци били у стању да се одупру унутрашњим и спољним непријатељима захваљујући здравој и крепкој омладини.²

Заједно у друштву са Јунгером Фингером оснива прво гимнастичко друштво 1862. године. Касније се ова гимнастичка друштва јављају по целој Чехословачкој, којима извесни Емануел Тонер даје назив Соко.

Годину дана након оснивања првог гимнастичког друштва у Чехословачкој, ова идеја продире у Словеначку, затим Хрватску и најзад у Србију. Соколски покрет се први пут јавља у Србији 1882. године. Оснивачи су били академски сликар Пера Тодоровић и Владан Ђорђевић, а први назив друштва био је "Прво београдско друштво за гимнастику и борење".

У Ваљеву, као и у другим градовима Србије, уведена је редовна настава у школама као обавезан предмет "Телесно и војно вежбање". У почетку највећи проблем био је недостатак адекватних справа. Захваљујући изу-

¹ Коруновић, 1937.

² Глас Ваљева, Ваљево 1928, година 1. бр. 6, стр. 1

зетним напорима Миленка Обрадовића³, тадашњег директора Гимназије, набављене су следеће справе: трамбулина, вратила, барне, viseће мотке, справе за одређивање висине при скакању, гвоздене шипке, лебдеће вратило за превртање, јарац, сталне мердевине и теглица са каишевима за вучење клипа. Од 1890-1898. године настаје пауза, јер је „због уштеде у војном буџету“ у школама укинута предмет "Телесно и војно вежбање". Касније, од 1901. године, неколико младих официра Дринске дивизије учествовало је на I свесловенском соколском слету у Прагу. Након повратка из Прага млади официри су организовали часове војничког вежбања, што је уједно био и зачетак Соколства код нас.

Од 1903, па све до 1911. године. Ваљево доживљава нову, снажну етапу свог укупног развоја на свим пољима (привредном, комуналном, културном...), а посебно на спортском. Покрет телесног вежбања који је настао 1901. године, прерастао је 1906. године у "Ваљевско витешко друштво Душан Силни". Оснивачи су били официри ваљевског гарнизона, а први старешина био је Драгутин Димитријевић потпуковник и командант XVII пука.⁴ Развоју Друштва у то време допринео је много и поручник Светолик Станимировић, који је погинуо на Брегалници у време балканских ратова.⁵

Године 1906. и 1907. штампа је прогласила Ваљево "Српском олимпијом", јер организује игре сличне Олимпијским играма. У то време, друштво "Душан силни", организовало је неколико пешачких трка, које су уједно биле и прве трке те врсте у Србији.

Све до 1907. године Друштво је више пута мењало свој назив, а одзив грађанства није био велики. Тада у Београд долазе чешки предњаци и соколски рад постаје интензивнији. Активношћу се нарочито истицао Франтишек Хофман, који је основао женске категорије 1908. године, предњачке течајеве и течај у Војној Академији. Године 1909. основан је "Савез српских соколских друштава Душан Силни", а 1911. године савез је учлањен у савез Словенског соколства.⁶

Друштво од 1908 год. мења свој назив у "Соколско друштво Душан Силни" (у даљем тексту Друштво). Друштво је наставило да се развија и једно време је имало око хиљаду чланова вежбача што је била седмина од укупног броја становника. Даљи развитак и рад Друштва прекинули су ратови (Балкански ратови 1912-1913 и Први светски рат 1914-1918).⁷

³ Трипковић, 1996, 274-276, 278.

⁴ Трипковић, 1995, 20

⁵ Трипковић, 1996, 274-276, 278.

⁶ Међуопштински историјски архив - Ваљево (у даљем тексту: МИАВ), Б.1.326. Породица Мандић (1902-1989), 1920-1976, кут. инв. бр. 4, пр.10

⁷ Исто, исто, пр. 22

Послератни период до 1930.

После рата рад Друштва је обновљен 9. јуна 1920. године. Тога дана је одржан збор на коме је присуствовало 31 лице, а већина чланова била су из предратног соколског друштва. Одмах се почело са уређењем административног рада, позвано је грађанство на упис и одређена чланарина за чланство.⁸

Технички рад је отпочео 15. децембра 1920. у једној малој собици жандармеријске касарне, где се веждало преко зиме.⁹

"Соколско друштво Душан Силни" 22. августа 1921. године променило је име у "Соколско друштво Ваљево". Са овим именом Друштво је пријављено Југословенском соколском савезу, који га је примио.¹⁰

Тада почиње активност на изградњи Соколског дома за који су Ваљевци дали преко 30.000 динара. За те сврхе општина је поклонила плац код кафане "Јадран", али у новембру 1923. године Друштво узима у закуп на четири године "Шаргића кафану" и троши скоро половину прикупљеног новца за њено реновирање, а већ 14. децембра 1923. године извршено је свечано отварање првог привременог Соколског дома.¹¹

Почевши од 1923. године Друштво запада у кризу. Почело је са брисањем више чланова због неуредног плаћања чланарине и недисциплине, чак су средином године брисана из чланства два члана управе због неуредног долажења на седнице.

И поред свих проблема Друштво наставља са радом. Обновљен је певачки хор који се појављује у више јавних наступа пред публиком, у цркви и на соколским приредбама. Пазећи на своје најсиромашније чланове друштво је неколицину њих ослободило плаћања дугова и чланарине, а такође им је поклонило вежбачка одела.¹²

Највећа криза је погодила Друштво до 1924. до 1926. године.¹³ Грађанство је изгубило поверење у соколе, а ишло се дотле да је чак школској омладини у Ваљеву забрањивано посећивање соколане и соколских поседа. Обавезе према вишим органима се нису испуњавале, па је издат налог да се организација у Ваљеву чак и распусти. У 1924. години, јавних часова скоро уопште није било, само су ђаци Пољопривредне школе редовно вежбали. Од њих су изабране екипе од по пет чланова и послате на слетове у Загреб и Сарајево. Рад у соколани је током 1925. године готово прекинут, а рад управе је обележен трзавицама. Ентузијазам Ваљеваца који је за соколство био изузетно велики до 1914. године сасвим је спласнуо.

⁸ Споменица 1936, 14.

⁹ Трипковић, 1985а, 15.

¹⁰ Споменица 1936, 16

¹¹ Трипковић, 1985а, 15.

¹² Споменица 1936, 16-17

¹³ Трипковић, 1985а, 15.

Консолидација Друштва почиње тек од 1927. године, али још увек није било могућности за организацију квалитетнијег рада због недостатка простора. У јануару се вежбало уредно, а касније од директора Ваљевске гимназије добијена је једна учионица где се вежбало између клупа. У новембру и децембру месецу радило се у кафани „Петроград“, за коју је плаћена кирија 1500 динара месечно.¹⁴ Кирија за овај локал прогутала је цео годишњи приход. Мало је недостајало да делегат Жупе Београд и те године, због дуговања, распусти ваљевско Соколско друштво.

Углед Друштва је мало порастао у 1929. години. Друштво добија за вежбаоницу два одељења у жандармеријској згради, а тек децембра месеца почиње нормални рад.¹⁵ Важан детаљ који је допринео порасту угледа Друштва је оснивање предњачког курса, који је служио да оспособи будуће вође одељења и категорија. Течај је трајао три месеца и у њему су били заступљени предмети: идеологија соколства, методика, организација, стројне вежбе, вежбе на справама, лака атлетика, физиологија човека, хигијена, прва помоћ, говорништво и игре.¹⁶ Циљ овог пројекта је био да соколство у граду Ваљеву морају водити његова деца, а никако странци, јер се сматрало да ће на тај начин привући већи број омладине и деце.

Новим законом, Југословенски соколски савез је трансформисан у Савез сокола Краљевине Југославије 1929. године, а ваљевско друштво приступило је Савезу 29. децембра исте године.¹⁷ Од тада Соко има династичко-монархистички и полувојни карактер. Упис у Друштво је вршен по препоруци, а на дефинитиван пријем се чекало по годину дана, када се полагао соколски завет. Сваки члан Соколског друштва служио је војску три месеца мање и уживао друге повластице.

Врхунац развоја Соколског друштва и његов крај 1930-1941.

Почетком 30-тих година прошлог века, Друштво је и даље имало проблема у организацији техничког рада. У жандармеријској згради се радило све до 1934. године када је Банска управа отказала друштву локал. Тада долази до застоја у раду све до 1935. године када је Друштво узело под закуп кафану "Битољ" и поново отпочело рад.¹⁸ Овај локал био је мали и неподесан, али управа Друштва је сматрала да је боље и у таквом локалу радити него уопште не радити.

¹⁴ Споменица 1936, 18-19

¹⁵ Исто, 19

¹⁶ Глас Ваљева, 1929, бр. 49, стр. 2

¹⁷ Трипковић, 1996, 274-276, 278

¹⁸ Соколски поклич, 1936, бр. 1 стр. 3

Захваљујући Марку Бабићу, тадашњем председнику општине, добило се одобрење да се тадашња жандармеријска штала, која се налазила иза зграде данашње поште преправи у вежбаоницу Соколског друштва. Приступило се одмах послу и добијена је од Краљевске банске управе Дринске бановине помоћ од 15.000 динара. Послови су брзо изведени, и већ на Ђурђевдан 1935. године Друштво је било у сопственој соколани.

Почетак рада у сопственој соколани био је врло важан моменат за Друштво. Грађани су поново почели да добијају веру у Соколско друштво, а почело је и нагло повећање чланова. Услед повећања броја чланова приступа се проширењу соколане. Од Банске управе добија се још земљишта до соколане и на тај начин се ствара соколски дом. У соколском дому се налазила једна од највећих и најлепших сала са бином дуга - 21 метар и широка 8,5 метара. Уз салу су се у соколском дому налазиле све потребне просторије: канцеларије, свлационице и др.¹⁹

Друштво је још више проширило свој посед 1936. године, купивши од др Борислава Лоренца, професора Универзитета из Београда, непокретно имање у Ваљеву, у улици Карађорђевој бр. 54 у износу од 53.000 динара.²⁰ Пошто Друштво није имало средстава за куповину овог имања морало је да се задужи код Државне Хипотекарне Банке. Земљиште се налазило одмах до имања које је Друштво примило од Краљевске Банске управе, на тај начин проширило је своје имање за соколски дом и вежбалиште. Куповином поменутог имања од др Лоренца, у својину Соколског друштва прешла је и кућа која је стајала на делу имања до саме улице. Од те куће Друштво је примало 650 динара кирије.

Упоредо са изградњом Соколског дома, радило се и на изради соколске заставе. Друштво је одувек желело да има сопствену заставу која симболизује витештво и националну част, али због тешке материјалне ситуације никада се није приступило изради заставе све до 1936. године. Захваљујући Светозару Гођевицу и његовој жени Зорки Друштво је добило на поклон заставу 10. маја 1936. године.²¹ Поред заставе Светозар Гођевац је даровао Друштву и 5.000 динара. Застава је била тробојка плаво-бело-црвена, док је централни део заставе заузимао сиви соко. Велику част Ваљевцима и Соколском друштву указао је Краљ Петар II, који је био гост ваљевског Соколског друштва и кумовао Соколској застави на свечаностима поводом тридесетогодишњице постојања Соколског друштва 7. јуна 1936. године.²²

¹⁹ Исто, 4

²⁰ МИАВ, А.7.6.299. Соколско друштво Ваљево - Ваљево (1906-1941), 1933-1941 (у даљем тексту: Соколско друштво), кут. инв. бр. 5, пр. 5

²¹ Споменица, 1936, 49-51

²² Соколски поклич, 1936, бр. 1 стр. 3

Најважнији део Соколског друштва била је његова спортска секција. И поред већ наведених проблема са којима се сусретало Друштво, сви соколски нараштаји су тренирали спремајући се на тај начин за соколска такмичења која су се називали соколски слетови. Соколски слетови су се организовали широм Југославије у зависности да ли су били окружни, жупски и др. Од 1930. до 1940. године, ваљевски соколи учествовали су на слетовима у: Ваљеву, Београду, Обреновцу, Сарајеву, Загребу, Сплиту, Љубљани. Поред ових соколских слетова Друштво је учествовало и на међународном соколском слету у Прагу.²³

Први Свесоколски слет одржан је у Београду јуна 1930. године.²⁴ Стадион на коме су се одржавала такмичења био је једна од највећих дрвених грађевина у држави, и један од најлепших у тадашњој Југославији, могао је да прими и до 50.000 људи, а на њему је могло одједном да се такмичи и до 4.000 такмичара. Испод трибина налазили су се свлачионице, кафане, продавнице и остали пропратни објекти.

Било је пријава из свих крајева света. Из Краљевине Југославије било је пријављено 10.000 нараштајаца и 14.000 чланова и чланица, док су још учешће узели Пољаци Чехословаци, Руси, Лужички Срби и амерички Југословени у броју од преко 20.000. На слету су биле позване, поред словенских соколских организација, и међународне гимнастичке организације, војске пријатељских наклоњених држава, представници влада и великих европских градова. Ваљевско Соколско друштво је на овом слету учествовало са 111 вежбача свих категорија, за постигнуте успехе одликована су три ваљевска вежбача.

Поводом прославе стогодишњице рођења оснивача соколства др Мирослава Тирша 1932. године одржан је у Прагу IV свесловенски Свесоколски слет, на којем су учешће узели сви словенски народи. Југословенско соколство послало је на овај слет рекордан број од 5.000 чланова и чланица, а ваљевски соколи узели су учешће са 35 чланова, 10 чланица, 10 мушких и 12 женских нараштајаца.²⁵ До Прага Друштво је путовало 8 дана возом.

Један од најлепших утисака на свесоколском слету у Прагу оставили су југословенски сељаци, којих је било 520. Сликвитост њихових народних ношњи и одлично вежбање изазвали су овације на стадиону.

Најбољи спортиста које је Ваљево имало, у том периоду, био је Радивоје Раша Миловановић. Истицао је се и постизао врхунске резултате широм Југославије у више дисциплина, а највеће успехе бележио је у лакоатлетици. Био је санитетски војни службеник.²⁶ На лакоатлетским утакмицама војске 14. и 15. јуна 1930. године на I свесоколском слету Со-

²³ МИАВ, А.7.6.299. Соколско друштво, кут. инв бр. 6, пр. 7

²⁴ Глас Ваљева, 1930, бр. 18 стр. 2

²⁵ Исто, 1932, бр. 33-38 стр. 3

²⁶ Трипковић 1985б, 15

кола Краљевине Југославије у Београду, добио је другу награду: сребрни сат са статуом победника.²⁷ На утакмицама за првенство Соколске жупе Београд за 1931. годину добио је диплому за освојено треће место. Исте године, на покрајинском слету у Сплиту, осваја прво место у лакоатлетици. Ловоров венац и диплому добија за треће место у бацању копља на првенству Савеза сокола Југославије за 1933. годину. Од 1. до 3. августа 1934, такође на соколском првенству земље у Загребу други је у олимпијском петобоју, а трећи у бацању копља и кугле. Троструки је првак жупе Београд на такмичењу у Панчеву 1935. у бацању копља, диска и кугле, а четврти у измењеном петобоју. На истом такмичењу учествовао је у гимнастичкој врсти Ваљева која је била друга. Истакао се и у организацији такмичења 1935. године, када је организовао у Ваљеву прве штафетне (6х 200 м) и крос-кантри утакмице (2500 м).

Једнако важну улогу у Соколском друштву, као спортска секција, имао је и Просветни одбор. Главни циљ одбора био је да шири соколску идеологију и пропагира и велича прошлост српског народа и "морално, телесно, интелектуално васпитање".²⁸ Свој циљ су желели да постигну путем предавања, разних изложби, позоришних представа, библиотечког рада, штампе и друго.

Током 1936. године чланови одбора су одржали више предавања на неколико свечаности, од којих је најважнија била на Ђурђевдан, а само нека од предавања била су:²⁹

- Никола Храњец: "Соколске идејне школе и организација Југословенског соколства".
- Миливоје Мандић: "Кратак историјски преглед гимнастике и соколства".³⁰
- Васа Боришев: "Телесно васпитање у соколству".
- Љубо Новаковић: "Национални значај Југословенског соколства".

Током 1939 године Просветни одбор имао је највише успеха у организовању предавања, а нека од њих била су:³¹

- Зорка Васиљевић: "Штросмајер и Југословенство".
- Станојло Томић: "Мисао јединства кроз векове".
- Драгутин Рогић: "Петар Зрински и Фран Крсто Франкопан".
- Петар Виденовић: "Борба Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење".

²⁷ Споменица, 1936, 34

²⁸ Соколски поклич, 1936, бр. 1 стр. 1

²⁹ МИАВ, Соколско друштво, кут. инв. бр. 6, пр. 5

³⁰ Исто, Породица Мандић (1902-1989), 1920-1976, кут. инв. бр. 4, пр. 10.

³¹ Исто, Соколско друштво, кут. инв. бр. 6, пр. 7

Просветном одбору припадала је и позоришна секција. Углавном, одбор није имао превише успеха у организацији представа. На свечаностима 1936. године одржана је једна представа, био је то Нушићев позоришни комад "Обичан човек".³² Током 1939. године у плану је било извођење три позоришна комада, али на крају ниједан није реализован.

Једна од просветних делатности одбора била је и организација разних изложби. Изложба "Пропагандна недеља соколске штампе" приређена је 1936. године, а изложбу је посетило око 120 посетилаца. Током 1938. године, поводом двадесетогодишњице уједињења, у соколском дому организована је изложба о животу и раду соколства и осталих грана телесне културе Југославије (нарочито Приморја), народне ношње, народних обичаја итд. Од прихода са ове изложбе било је намењено 25% у корист ђачке трпезе и зимске помоћи. Свечаном отварању изложбе присуствовали су директор Гимназије са наставницима, који су били замољени да организују ученике да посете изложбу.³³

Захваљујући разним донацијама Просветни одбор успео је да организује музичку секцију 1936. године. Купљено је осам дувачких инструмената у вредности од 10.000 динара. Чланови музичке секције Соколског друштва одмах по добијању инструмената кренули су са часовима вежбања, а први јавни наступ имали су на дан прославе тридесетогодишњице постанка и рада Соколског друштва.³⁴ Током почетка 1937. године часови музике одржавани су редовно, укупно је у прва два месеца било 39 часова, а одржан је и један јавни наступ на омладинском соколском поселу. Већ 1939. године музички одсек, као између осталог и цело Соколско друштво, доживљава осетан пад. Просечно, на углавном нередовним часовима, радило је свега 4 члана музичара, а у другој половини године чак једно време је био и обустављен рад музичке секције. И поред свих проблема секција је имала 3 јавна наступа: 6. маја на Ђурђевском уранку и на слави Ватрогасне чете и 7. маја при дочеку београдских студената.³⁵

Просветни одбор је ширио соколску идеологију и преко штампе. Сваки лист који је излазио у периоду од 1930-1939. године није имао много претплатника. Најпродаванији лист био је "Соколски гласник" који је поред листа "Око Соколово" имао највише претплатника, а током 1939. године распродато је 210 примерака од 330 штампаних листова. Поред ова два листа излазили су још: "Соколски поклич",³⁶ једини информативни

³² Исто, исто, пр. 5

³³ Исто, исто, кут. инв. бр. 5, пр. 4

³⁴ Споменица, 1936, 43-44

³⁵ МИАВ, Соколско друштво, кут. инв. бр. 6, пр 3 и 7

³⁶ Соколски поклич био је повремено информативни гласник Соколског друштва Ваљево. Први број изашао поводом тридесетогодишњице ваљевског Соколског

гласник који је излазио у Ваљеву, "Соко", "Наша Радост", "Вежбе", "Соко на Јадрану", "Братство", "Наша Крила", "Матица Рада" и "Истра".³⁷ Поред соколских листова у дневној штампи су излазили чланци и вести о животу и раду Соколског друштва, а најзначајнији био је "Глас Ваљева".

Соколско друштво је поседовало и своју библиотеку. Рад библиотеке био је отежан из више разлога јер се, до 1936. године, Друштво непрестано селило и тек након завршетка изградње соколског дома библиотека је добила своје стално место, а затим је сређена и направљен је њен попис. Соколска библиотека се делила на две главне групе: I групу су чиниле соколске идеолошке књиге (117 књига)³⁸, док су II групу чиниле соколске стручне књиге (55 књига).³⁹ Поред ове две групе библиотека је поседовала још трећу групу које су чинили разне књиге забавне, научне, опште, хигијенске и друге садржине, а четврту групу су чиниле књиге забавне садржине и биле су доступне само за чланство. Укупан инвентар соколске библиотеке био је 398 књига, а набављане су куповином, разним донацијама и поклонима. Највећи добротвори били су Андрија Славуј⁴⁰, правник из Ваљева, и Матица српска из Новог Сада.⁴¹

Соколско друштво Ваљево устрајавајући на соколском раду није се ограничавало само на рад у самом Ваљеву, већ је тај рад пренело и на околину Ваљева. Спроводећи програм Сокола Краљевине Југославије почело се са радом и на селу. Од 1931, време оснивања прве соколске чете, до 1941. године соколски покрет на селу није био развијен у довољној мери како је то био случај у разним другим местима широм Југославије.

друштва 1936. године. Уредници су били Никола Храњец и Миливоје Мандић, професори Ваљевске гимназије. Изашла су само два броја 31. маја и 7. јуна, а штампана су у штампарији Димитрија А. Славуја. МИАВ поседује оба броја.

³⁷ МИАВ, Соколско друштво, кут. инв. бр. 6, пр. 7

³⁸ Неки од наслова Соколских идеолошких књига били су: Душан Богуновић "Соколство и народна војска", М. Јовановић "Југословенство и Соколство", др Мирослав Тирш "Наш задатак, смер и циљ", Хрвоје Мацановић "Спорт и Соколство" и многи други наслови.

³⁹ Неки од наслова Соколских стручних књига били су: Н. Беловарац "Стројне вежбе", Томашев Антун "Вежбе батинама за мушке нараштаје", Л. Прњатовић "Вежбе палицама", А. Браздил "Гимнастичке игре" и многи други наслови.

⁴⁰ Ранковић, 1985; Андрија Славуј био је син Димитрија и Анице Славуј, власника штампарије "Славуј" у Ваљеву. Након завршетка гимназије и упоредо са студијама на Правном факултету учио је и штампарски занат и активно се бавио њим. Почетком 30-тих година XX века, након смрти Димитрија и Анице Славуј, преузима штампарију која је радила све до краја априла 1948. године, када је на основу Закона о национализацији извршена национализација и Славујево штампарије и њено припајање Штампарији Народног фронта.

⁴¹ МИАВ, Соколско друштво, кут. инв. бр. 6, пр. 7

Сматрало се да су главни разлози за то били неинтересовање, а у вези са тим, непознавање и неразумевање соколског циља и идеје. Током овог периода основано је више соколских чета у Словцу, Дивцима, Поћути, Грабовици, Пецкој, Рајковићу и Попучкама.⁴²

Соколска чета у Словцу је најстарија чета, основана је 1931. године, а 1936. године бројала је 55 чланова. Чета је током свог постанка учествовала на разним окружним и покрајинским слетовима и другим приредбама свога матичног друштва. После 1939. године рад чете је био у многоме отежан, јер у чети није било соколских оснивача, пре свега свештеник и учитељ. И поред свих проблема чета је била веома агилна у техничком раду, вежбаачи су посећивали све ванредне часове које је Друштво приредило за сеоске чете у Ваљеву у циљу припреме за слетске вежбе за 1939. годину. Са својим члановима чета је учествовала на јавном часу у Ваљеву 28. маја 1939. године.

Соколска чета у Дивцима основана је 1933. године. Укупан број припадника до 1939. године био је 189, од тога чланова је било 50, нараштаја 109 и деце 30. У току године просечно је долазило на часове вежбања 25 чланова, 40 нараштајаца и 30 деце. Одржано је 20 часова вежби, а поједини чланови похађали су ванредне часове вежбања, који су се повремено одржавани у Ваљеву. Чета је добила бесплатно од Дирекције средње пољопривредне школе у Ваљеву 232 комада воћних садница, а од Банске управе у Сарајеву пет празних кошница, које поделила члановима. Чета је пазила на најсиромашније ученике основне школе, које је помогла куповином одеће и одела. Током постојања чете у Дивцима одржани су разни течајеви из воћарства, пчеларства, као и разна друга предавања од велике користи за земљораднике. Скоро целокупно чланство чете бавило се пчеларством, из тог разлога је рад чете био користан целом том крају.

Соколска чета у Поћути основана је 1934. године на иницијативу учитеља из Поћуте. Ова чета била је једна од најразвијенијих у ваљевском крају, а имала је чак и фонд за подизање соколског дома, што ниједна чета пре и после ње није имала. Све до 1940. године редовно је веждало више од 40 вежбаача. Поред основних вежби, уредно су тренирали и дисциплине из лакоатлетике: бацање кугле, скок у вис, скок у даљ из места и из залета, трскок са мотком и трчање. Чланови и нараштаји учествовали су на свим пограничним и окружним слетовима. Доста успеха чета је имала у просветном раду. Сваке године организовано је најмање 10 предавања из соколске идеологије, задругарства, историје, шумарства, хигијене итд. Одржано је више течаја као што су нпр. алфаветски, воћарски и сточарско-шумарски течај. Чета је чак поседовала и своју библиотеку што је била права реткост у то време.⁴³

⁴² Споменица, 1936, 46-47

⁴³ МИАВ, Соколско друштво, кут. инв. бр. 6, пр. 7

Соколске чете у Грабовици и Пецкој биле су најмлађе, основане 1939. године. Поред редовног вежбања највише успеха су имали у просветном раду, нарочито на организовању забава и позоришних комада, а један од њих био је комад "Ђидо" од Јанка Веселиновића који је са успехом приказан у марту 1939. године у Соколском друштву у Ваљевоу.

Постојале су соколске чете у Рајковићу и Попучкама, али из непознатих разлога морале су бити укинуте. Интересовања за соколски покрет постојало је у Петници, Суводању и Бранковини. Поводом оснивања чете у Петници управни одбор Соколског друштва Ваљево организовао је излет у Петници целокупног чланства и свих вежбача.⁴⁴ У Петници је организована јавна вежба на којој су поред ваљевских сокола учествовале и чете из Поћуте, Словца и Диваца а соколска музика испратила је цео догађај. Немамо податке да ли су чете у Петници, Суводању и Бранковини на крају и заиста настале.

Највећи значај Соколског друштва био је развој спорта у Ваљевоу 1906-1941, нарочито гимнастике и атлетике, и у просвећивању народа и омладине. О значају Друштва говори и податак да је главни старешина Друштва био лично Краљ Петар II Карађорђевић. Као што смо већ поменули Друштво је достигло свој зенит 1936. године, али након тога долази до кризе која је трајала све до пропасти Краљевине Југославије. Након 1936. године управу над Друштвом преузима Просветни одбор и од тада телесне вежбе губе на свом значају и постају споредна ствар, а Друштво се оријентисало на политичко-просветни рад. На тај начин Друштво је постало оруђе режима, диктатуре и владајућих странака. Већ 1937. године долази до трзавица и трвења у управном одбору, од чега Друштво није успело да се опорави. Опао је интерес вежбача за рад, иако су постојали идеални услови у соколани, што се реквизиата и справа тиче. Одржаване су ретке свечаности манифестационог карактера само за државне празнике.

Када је у априлу, 1941. године капитулирала Краљевина Југославија престало је да постоји и Соколско друштво.⁴⁵

Након рата 1945. године нова власт није дозволила Друштву да обнови свој рад, што је био његов дефинитиван крај.

Начин сређивања и стање архивске грађе

Фонд је преузет без записника, 1955. године (Књига пријема бр. 12). Систематизован је у периоду 1978-1980. године по принципу провенијенције и слободне провенијенције. Део архивске грађе сређен је по прин-

⁴⁴ Соколски поклич, 1936, бр. 2, стр. 4

⁴⁵ Трипковић, 1985в, 15

ципу провенијенције (деловодној ознаци), а део по принципу слободне провенијенције (тематски). Овај принцип сређивања је изабран због степена очуваности архивске грађе фонда (око 40 %), садржине и значаја архивске грађе и да би грађа била доступнија истраживачима, тако да се може рећи да је приликом сређивања архивске грађе фонда коришћен принцип слободне провенијенције.

Прво је урађена идентификација списка према класификационој шеми (три групе), а потом сређивање према систематизационој шеми по установљеним групама, а у оквиру њих тематски на целине и подцелине, по врсти и садржају докумената. Свака група има нумеричку ознаку, а тематска целина носи словну ознаку, односно велико слово азбуке, а подцелине мало слово.

Паралелно са овим пословима вршено је прикупљање података за историјску белешку.

Групе: КЊИГЕ, ОПШТА АРХИВА, ФИНАНСИЈСКА АРХИВА

Прва група - КЊИГЕ, разврстане по врсти и значају и уписане као инвентарне јединице

Друга група - ОПШТА АРХИВА, разврстана је на тематске целине, у оквиру њих (према потреби) на подцелине према врсти и садржају аката. Прва тематска целина друге групе је преписка која је сређена хронолошки, на године, а у оквиру година на поверљива и обична акта која су сложена по деловодним ознакама растућим редом. Остале тематске целине, ове групе, сређене су по врсти, значају и садржају аката. У оквиру ове групе постоје следеће целине: **А.** Записници и извештаји о раду органа друштва, **Б.** Записници и извештаји о раду сеоских соколских чета, **В.** Записници и извештаји о раду просветног одбора, **Г.** Седнице управног одбора.

Трећа група - ФИНАНСИЈСКА АРХИВА, сложена је по врсти, значају и садржају аката, у оквиру целине по годинама, а у оквиру године по месецима, а то су: **А.** Завршни рачуни, **Б.** Спискови чланова, **В.** Благајничка документа, **Г.** Буџет.

Фонд је сређен 1980. године и урађен је сумарни инвентар. Фонд је категорисан у архивску грађу од великог значаја.⁴⁶

Садржи грађу за период 1933-1941, 4 књиге и 3 кутије списка (0,45 м).

Књиге 1933-1941:

- књиге чланства 1933-1941, 2 књ.
- књига дуговања 1936-1939, 1 књ.

⁴⁶ Листа архивске грађе од великог значаја, Архив Србије, Београд, 1998.

- књига инвентара (музички одсек) 1936-1937, 1 књ.

Списи 1933-1941

- Поверљиви списи 1937-1938 и административни списи 1933-1940, 1 кутија
- Записници, извештаји и програми рада 1934-1941, 1 кутија
- Финансијски списи: завршни рачуни, буџет, прилози за подизање соколског дома, списак чланова, извештај благајника, 1 кутија.

Фонд има 7 инвентарних јединица од тога 4 књиге и 3 кутије. За књиге су урађене етикете које садрже назив Архива, назив фонда, распон година фонда и распон грађе, врсту књиге, односно садржај књиге са распонем година и број инвентарне јединице. Такође поред броја инв. јединице додато је велико слово В, којим се наглашава да грађа припада категорији од великог значаја.

Свака архивска кутија има спољашњу и унутрашњу листу. Спољашња листа или етикета има исте елементе етикете као и за књиге. Унутрашње листе су детаљније, и поред наведених општих података из садржаја, у њима је написан и кратак садржај најзначајнијих предмета. Урађена су по два примерка, један за архивске кутије, а један за досије фонда. Паралелно са овим пословима вршено је прикупљање података за историјску белешку.

Досије фонда садржи све податке према обрасцу за досије фонда: образац О-5 Досије фонда, образац О-1 Општи инвентар, Решење о утврђивању културног добра и Сумарни инвентар са свим елементима који претходе његовој изради (историјска белешка, радници на сређивању, упутство за коришћење Сумарног инвентара и скраћенице). Записник о примопредаји архивске грађе није унет, јер је фонд преузет без записника. Такође, не постоји ни записник о излучивању, јер га није ни било. Важна документа за историјат творца фонда су копирана и приложена у досије. Извршен је унос свих података у рачунар.

Упоредо са пословима систематизације урађена је и техничка обрада: печатање, исписивање кошуљица и израда спољашњих и унутрашњих листа.

Акта су писана руком, мастилом и оловком или куцана на машини. Папир је различитог квалитета. Најчешћи формат је А4 или А5, мада се сусрећемо са папиром нестандардног формата, поготову код докумената писаних руком.

На основу архивске грађе можемо констатовати да је регистратурско пословање било централизовано, да су поверљива акта завођена у посебном деловодном протоколу. Остала документа су имала свој деловодни протокол. До ових података о канцеларијском пословању дошло се анализом сачуваних докумената. Сва пристигла и решена акта - евиденти-

рана су и завођена у деловодни протокол, хронолошки растућим редом бројева.

Нова сигнатура фонда према структурној шеми Водича МИАВ из 2004. је А.7.6.299.

Фонд не поседује микрофилмована документа.

Сачувана архивска грађа пружа исцрпне податке о о начину рада и функционисања Соколског друштва Ваљево и даје нам преглед о развоју спорта у Ваљеву и Краљевини Југославији у периоду од 1933-1941.

Извори и литература

Извори:

Међуошћински историјски архив Ваљево:

- Фонд: А.7.6.299. Соколско друштво Ваљево - Ваљево (1906-1941), 1933-1941, 4 књиге и 3 кутије списка.
- Породични фонд: Б.1.326. Породица Мандић (1902-1989), 1920-1976, 5 кутија списка.

Литература:

- *Споменица*, 1936, 14-19, 34, 43, 44, 49-51 – Соколско друштво Ваљево 1906-1936: Споменица о тридесетогодишњем раду Соколског друштва Ваљево, Ваљево 1936.
- Коруновић, 1937 – Станиша П. Коруновић: *Соколство хијјена моралне и траћанске поуке*, Београд 1937.
- Трипковић, 1995, 20 – Зоран Трипковић: *Ваљевски сјорти (1840-1990)*, Београд 1995.
- Трипковић, 1996, 274-276, 278 – Зоран Трипковић: Гимнастика и Соколско друштво у Ваљеву (1870-1941), Ваљевац - Велики народни календар за 1996, Ваљево 1996
- Ранковић, 1985 – Здравко Ранковић: *Век ваљевској шћамјарсћива*, Ваљево 1985.

Шћамја:

- *Глас Ваљева*, Ваљево 1928-1932
- Трипковић, 1985а, 15 – Зоран Трипковић: *Јавни часови у Лазаревцу Убу Обреновцу*, "Напред" Ваљево 1985. бр. 1902
- Трипковић 1985б, 15 – Зоран Трипковић: *Рагивоје Раша Миловановић*, "Напред" Ваљево 1985. бр. 1903
- Трипковић, 1985в, 15 – Зоран Трипковић: *Комунистћи се увлаче у све орјанизације чак и у Соколе*, "Напред" Ваљево 1985. бр. 1905
- *Соколски поклич*, Ваљево 1936, бр. 1 и 2, стр. 1